

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA
MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

“SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH” KAFEDRASI

**“SOLIQLAR VA SOLIQQA TORTISH”
FANIDAN
MA‘RUZA MATNI**

**MAVZU: O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA AMALDA
BO‘LGAN SOLIQLAR VA BOSHQA MAJBURIY TO‘LOVLAR**

Tayorladi: i.f.n., S.Shirinov

**TOSHKENT
2014**

2-mavzu: O'zbekiston Respublikasida amalda bo'lgan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar

Reja:

1. Umumdavlat va mahalliy soliqlar hamda boshqa majburiy to'lovlar.
2. Soddashtirilgan soliq tizimiga o'tgan yuridik va jismoniy shaxslar.
3. Soliqlarning guruhlariga ajratilishi.
4. To'g'ri va egri soliqlarning tarkibi va ularning byudjet daromadlaridagi ahamiyati
5. Yuridik va jismoniy shaxslar tulaydigan soliqlar va yig'imlar.
6. Soliq tizimining huquqiy asoslari, soliq to'lovchilarning huquq va majburiyatlari

1. Umumdavlat va mahalliy soliqlar hamda boshqa majburiy to'lovlar.

Iqtisodiy adabiyotlarda yuridik va jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning yig'indisi *soliqlar tizimi* deb tushuniladi. Soliq kodeksining 23-moddasiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi xududida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar amal qiladi hamda ular O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi tomonidan joriy etiladi va bekor qilinadi.

O'zbekiston Respublikasi hududida umumdavlat soliqlari va boshqa majburiy to'lovlar hamda mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar amal qiladi.

Umumdavlat soliqlari va boshqa majburiy to'lovlar tarkibiga quyidagilar kiradi:

- 1) yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i;
- 2) jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i;
- 3) qo'shilgan qiymat solig'i;
- 4) aktsiz solig'i;
- 5) yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va maxsus to'lovlar;
- 6) suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq.

Umumdavlat soliqlari har yili O'zbekiston Respublikasi Prezidentining keyingi moliya yili uchun makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va davlat byudjeti prognozi to'g'risidagi maxsus qarori asosida belgilangan normativlar bo'yicha tegishli mahalliy byudjetlar o'rtasida taqsimlanadi.

7) ijtimoiy jamg'armalarga majburiy to'lovlar:

- yagona ijtimoiy to'lov;

Bu to'lov o'z navbatida quyidagi jamg'armalarga taqsimlanadi: Pensiya jamg'armasiga, bandlik jamg'armasiga va kasaba uyushmasi jamg'armasiga.

- fuqarolarning byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasiga sug'urta badallari;
- byudjetdan tashqari Pesiya jamg'armasiga majburiy to'lovlar;

8) Respublka yo'l jamg'armasiga majburiy to'lovlar:

- Respublka yo'l jamg'armasiga majburiy ajratmalar;
- Respublka yo'l jamg'armasiga yig'imlar;

9) davlat boji;

10) bojxona to'lovlari;

Soliq solishning soddalashtirilgan tartibida to'lanadigan umumdavlat soliqlari:

11) yagona soliq to'lovi;

12) tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha qat'iy belgilangan soliq.

Mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarga quyidagilar kiradi:

1) mol-mulk solig'i;

2) yer solig'i;

3) obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i;

4) transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq;

5) ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlarni ko'rsatish huquqi uchun yig'im;

6) yagona yer solig'i (soddalashtirilgan tartibdagi soliq)

Mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'lovchisi bo'lib O'zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligi hujjatlariga muvofiq, mulkchilik shaklidan qat'i nazar yuridik va jismoniy shaxslar hisoblanadi.

Mol-mulk solig'i va yer solig'i O'zbekiston Respublikasining qonun hujjatlariga binoan joriy etiladi va uning butun hududida undiriladi.

Ushbu soliqlar stavkalarining miqdori O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori asosida belgilanadi.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, transport vositalariga uchun benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq, ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlarni ko'rsatish huquqi uchun yig'imlar Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat hokimiyati organlari, viloyatlar va Toshkent shahar xalq deputatlari kengashlari tomonidan joriy etiladi. Ushbu soliqlar va yig'imlar stavkalarining eng yuqori miqdorlari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori asosida belgilanadi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi O'zbekiston Respublikasining butun hududida ayrim mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni umumiy, qat'iy stavkalarda belgilashi mumkin.

Mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar stavkalari soliq to'lovchilarga Moliya vazirligi, Davlat soliq qo'mitasi va uning quyi organlari tomonidan belgilangan tartibda etkaziladi.

Obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, transport vositalariga uchun benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun olinadigan soliq, ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlarni ko'rsatish huquqi uchun yig'imlarning miqdorlari, ularni undirish tartibi, ular bo'yicha qo'shimcha imtiyozlar taqdim etish Qoraqalpog'iston Respublikasi davlat hokimiyati organlari va viloyatlar hamda Toshkent shahar xalq deputatlari kengashlari tomonidan amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq belgilanadi.

Yuridik shaxslar tomonidan byudjet bilan hisob-kitoblar hisobi byudjetga to'lovlar bo'yicha qarzlarni hisobi hisobvaraqlarida mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar har bir turi bo'yicha yuritiladi.

Mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarning o'z vaqtida to'lanishi, mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar to'g'risidagi qonun hujjatlariga rioya qilinishi uchun javobgarlik soliq va boshqa majburiy to'lovlarni to'lovchilar zimmasiga yuklanadi.

Mahalliy soliq va boshqa majburiy to'lovlarni to'lanishining tasdig'i bo'lib amaldagi qonun hujjatlariga muvofiq bank muassasasi yoki vakolatli organ bergan hujjat hisoblanadi.

Soliqlarning umumdavlat (respublika) va mahalliy soliqlarga bo'linishi hukumat idoralarining respublika hukumati va mahalliy hukumatlarga bo'linishi asosida kelib chiqadi. Har bir hokimiyat idoralari o'zlarining bajaradigan muhim vazifalaridan kelib chiqib, o'z byudjetiga va uni ta'minlaydigan soliqlarga va boshqa majburiy to'lovlarga ega bo'lishi kerak. Respublika hukumati umumdavlat miqyosida katta vazifalarni, jumladan, sog'liqni saqlash, maorif, fan, mudofaa, xavfsizlikni saqlash, aholini ijtimoiy himoyasini tashkil etish va boshqa bir qator shu kabi strategik vazifalarni bajaradi. Shuning uchun uning byudjeti ham soliqlari ham salmoqli bo'lishni talab etadi. Qo'shilgan qiymat solig'i, aktsiz solig'i, yuridik shaxslarning foydasidan olinadigan soliq, yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va maxsus to'lovlar, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, jismoniy shaxslar daromadidan olingan soliqlar respublika byudjetiga tushadi. Umumdavlat soliqlarining muhim xususiyati shundaki, respublika byudjetiga tushadigan soliqlardan mahalliy byudjetlarni boshqarib borish uchun ajratma sifatida tushushi mumkin. Bordi-yu, ajratma etmasa subventsiya yoki subsidiya beriladi. Umumdavlat va mahalliy soliqlar yagona mohiyatga ega bo'lib, ular byudjetga to'lanishi lozim bo'lgan to'lovlar hisoblanadi.

Mahalliy soliqlar hukumatlar bajaradigan vazifalariga qarab belgilanib, ularga doimiy va to'liq birlashtirib beriladi. Mahalliy xokimiyat organlari asosan fuqarolarga yaqin bo'lganligidan ularga ijtimoiy masalalarni, jumladan, maktab, sog'liqni saqlash, madaniyat, maorif, shahar va qishloqlar obodonchiligi kabi vazifalarni bajaradi. Lekin bu soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar ularning byudjet xarajatlarining 30-40 foizini qoplaydi, xolos.

Shuning uchun ham mahalliy byudjetlar daromadlarini ko'paytirish eng dolzarb masalalardan hisoblanadi. Mahalliy soliqlarning muhim xususiyati shundaki ular faqat shu hududning byudjetiga tushadi va ulardan boshqa byudjetlarga ajratmalar berilmaydi.

Mahalliy byudjetlarning soliq va boshqa majburiy to'lovlari kam bo'lganligidan bu byudjetlarning daromadlar va xarajatlarini barqarorlashtirish (balanslashtirish) ancha murakkabdir. Bu masalani echishda umumdavlat soliqlaridan ajratmalar beriladi. (masalan, qo'shilgan qiymat solig'idan, aktsiz solig'idan va boshqalar).

2.Soddalashtirilgan soliq tizimiga o'tgan yuridik va jismoniy shaxslar.

O'zbekiston soliq tizimida soddalashtirilgan (ixchamlashtirilgan) soliq tizimiga o'tgan yuridik va jismoniy shaxslar ham mavjud bo'lib, ular quyidagi soliqlarni to'laydilar:

1) Mikrofirmalar va kichik korxonalar uchun yagona soliq to'lovi to'lanishini nazarda tutuvchi soliq solish tizimi qo'llanilishi mumkin. Aktsiz solig'i

to'lanadigan mahsulot ishlab chiqarayotgan, shuningdek foydali qazilmalarni qazib olishni amalga oshirayotgan mikrofirmalar va kichik korxonalar Soliq kodeksida (350-modda) belgilangan tartibda aksiz solig'i va yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va maxsus to'lovlar to'laganlari taqdirda yagona soliq to'lovi ularga tatbiq etilmaydi. Yagona soliq to'lovi to'lovchilarda import qilinadigan tovarlar bo'yicha aksiz solig'ini va qo'shilgan qiymat solig'ini to'lash majburiyati ham saqlanib qoladi.

2) Savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari foyda solig'i, qo'shilgan qiymat solig'i (tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) import qilish bundan mustasno), suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq, yer qa'ridan foydalanuvchilar uchun soliqlar va maxsus to'lovlar, yer solig'i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, boshqa mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar (mol-mulk solig'i, ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish va ayrim turdagi xizmatlarni ko'rsatish huquqi uchun yig'im bundan mustasno) o'rniga byudjetga 2007 yil 1 yanvarga qadar yalpi daromad solig'i to'lar edilar. 2007 yil 1 yanvardan boshlab esa savdo va umumiy ovqatlanish korxonalari yalpi daromad va mol-mulk soliqlarning o'rniga soliq solishning boshqa tizimini tanlash huquqsiz yagona soliq to'lovini to'lash rejimiga o'tkazildi.

3) Qishloq xo'jaligi tovar ishlab chiqaruvchilari aksiz solig'ini va tovarlarni (ishlarni, xizmatlarni) import qilganlik uchun qo'shilgan qiymat solig'ini istisno etganda, amaldagi barcha umumdavlat va mahalliy soliqlar hamda yig'imlar o'rniga o'zi etishtiradigan qishloq xo'jaligi mahsulotini ishlab chiqarish va qayta ishlash bo'yicha yagona yer solig'ini to'laydilar. Yagona yer solig'ini to'lash tartibi va stavkalari har yili O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori asosida belgilanadi.

4) O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tadbirkorlik faoliyatining ayrim turlari bo'yicha soliq solishning o'zi belgilagan stavkalar bo'yicha soliqning qat'iy belgilangan summasini to'lashni nazarda tutuvchi alohida tartibini belgilashi mumkin.

5) Konchilik sanoati tarmoqlarining ayrim korxonalari uchun qo'shimcha foyda solig'i to'lanishini nazarda tutadigan foydaning bir qismiga soliq solishning alohida tartibi joriy etilishi mumkin. Qo'shimcha foyda solig'i to'lovchilar, uni to'lash tartibi va soliq stavkalari O'zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi hamda Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi.

6) Lotereyalarni tashkil etish bo'yicha faoliyatni amalga oshiruvchi yuridik shaxslar foyda solig'i, mol-mulk solig'i, yer solig'i, obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i, suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq o'rniga yalpi tushumdan yagona soliq to'lovini to'laydilar. Yalpi tushumdan yagona soliq to'lovi stavkalari O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarori asosida belgilanadi.

3.Soliqlarning guruhlariga ajratilishi.

O'zbekiston soliq tizimida amalda bo'lgan soliqlarni ob'ekti va iqtisodiy mohiyati bo'yicha bir necha guruhlariga ajratib o'rganish mumkin.

Soliqlar soliqqa tortish ob'ektiga qarab to'rt guruhga bo'linadi:

1. Oborotdan olinadigan soliqlar

2. Daromaddan olinadigan soliqlar
3. Mol-mulk qiymatidan olinadigan soliqlar
4. Yer maydoniga qarab olinadigan soliqlar.

Oborotdan olinadigan soliqlarga qo'shilgan qiymat solig'i, aktsiz solig'i, bojxona boji va yer qa'ridan foydalanganlik uchun olinadigan soliqlar kiradi. Lekin oborot (aylanma) tushunchasi bizning qonunchiligimiz bo'yicha ilgariidek mahsulot realizatsiyasi oborotidan emas, balki mahsulotlarni yuklab yuborgan qiymat bilan o'lchanadi. Yalpi tushumdan olinadigan yagona soliq to'lovi ham oborotdan olinadigan soliqlarga kiradi.

Daromaddan olinadigan soliqlarga yuridik shaxslarning foydasiga solinadigan soliq, jismoniy shaxslarning daromadiga solinadigan soliq, ixtisoslashtirilgan ulgurji savdo korxonalarining yalpi daromadidan olinadigan soliqlari kiradi. Bu guruh soliqlarga obodonlashtirish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish solig'i ham kiradi. Mol-mulk qiymatidan olinadigan soliqlarga mol-mulk solig'i kiradi. Yer maydonlaridan olinadigan soliqlarga qishloq xo'jalik tovar ishlab chiqaruvchilarning yagona yer solig'i va yuridik (noqishloq xo'jalik) va jismoniy shaxslarning er soliqlarini kiritish mumkin.

4. To'g'ri va egri soliqlarning tarkibi va ularning byudjet daromadlaridagi ahamiyati

Iqtisodiy mohiyatiga qarab soliqlar egri va to'g'ri soliqlarga yoki bevosita va bilvosita soliqlarga bo'linadi. To'g'ri soliqlarni to'g'ridan to'g'ri soliq to'lovchilarning o'zi to'laydi, ya'ni soliqni huquqiy to'lovchisi ham, haqiqiy to'lovchisi ham bitta shaxs bo'ladi. To'g'ri soliq yukini boshqalar zimmasiga yuklatish holati bu yerda bo'lmaydi. Bu soliqlar tarkibiga barcha daromaddan to'lanadigan soliqlar va mol-mulk (resurs) soliqlari kiradi.

To'g'ri soliqlardan to'g'ridan-to'g'ri daromaddan soliq to'langanligi uchun soliqlar stavkasining kamaytirilishi korxonalar daromadining ko'p qismini ularga qoldirib, investitsiya faoliyatini kengaytirish imkonini yaratib, bozor iqtisodiyotini rivojlantiradi. Bu soliqlarning stavkalari oshirilsa, korxonalarining moliyaviy imkoniyatlari kamaya boradi va oxir-oqibatda mamlakat iqtisodiy rivojlanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Demak, bu guruh tarkibiga kiruvchi soliqlarning stavkalari to'g'ridan-to'g'ri iqtisodiy rivojlanish bilan bevosita bog'liqdir.

Egri soliqlarni huquqiy to'lovchilari mahsulot (ish, xizmatni) yuklab yuboruvchilar hisoblanadi. Lekin, soliq og'irligini haqiqatdan ham byudjetga to'lovchilari tovar (ish, xizmat)ni iste'mol qiluvchilardir, ya'ni egri soliqlarning barchasi bevosita iste'molchilar zimmasiga tushadi. Bu soliqlar tovar (ish, xizmat) qiymati ustiga qo'shimcha ravishda qo'yiladi. Egri soliqlarning ijobiy tomoni shundaki, ular respublikada ishlab chiqarilgan tovarlarni respublikadan tashqariga chiqib ketishini chegaralaydi, mamlakat ichida tovarlarning serob bo'lishiga yordam beradi hamda inflyatsiya darajasini (muomaladagi ortiqcha pul massasini) birmuncha jilovlab turadi. Egri soliqlar stavkasining asosli ravishda oshirilishi korxonalar faoliyatining moliyaviy yakuniga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir etmaydi, ya'ni investitsion faoliyatini qisqartirmaydi. Ammo soliq stavkasi ilmiy asoslanmasdan oshirib yuborilsa bunday holatda korxonalar o'z tovarlarini sotish qiyinchiligiga duch kelishlari mumkin.

Jahon soliq amaliyotida Davlat byudjeti daromadlari tarkibida to'g'ri va egri soliqlarning nisbatiga qarab u yoki bu mamlakat iqtisodiyotining rivojlanganlik darajasiga baho berish mumkin. Masalan. AQShda byudjet daromadlari tarkibida to'g'ri soliqlar salmog'ining 90 foizga yaqin bo'lishi bu mamlakat iqtisodiyotining yuqori darajada rivojlanganligidan darak beradi.

Quyidagi 2.1-jadvalda O'zbekiston Respublikasi byudjet amaliyotida to'g'ri soliqlarning tarkibi va undagi o'zgarishlar ko'rib chiqilgan.

2.1-jadval

O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti daromadlari tarkibida to'g'ri soliqlarning o'rni¹

№	Ko'rsatkichlar	Yillar				2014 yilda 2011 yilga nisbatan o'zgarishi, punktda
		2011	2012	2013	2014	
1.	Davlat byudjeti daromadlari –jami	100,0	100,0	100,0	100,0	X
2.	Shu jumladan: to'g'ri soliqlar	26,2	25,2	26,2	25,8	-0,4

Keltirilgan ma'lumotlarning tahlili shuni ko'rsatadiki, 2011-2014 yillar mobaynida to'g'ri soliqlarning mamlakat davlat byudjeti daromadlarining umumiy hajmidagi salmog'i pasayish tendentsiyasiga ega bo'lgan. Bu esa, xalqaro byudjet amaliyotida shakllangan tendentsiyalar nuqtai-nazaridan salbiy holat hisoblanadi. Chunki, mazkur tendentsiyalarga muvofiq, bozor iqtisodiyoti sharoitida to'g'ri soliqlarning davlat byudjeti daromadlarining umumiy hajmidagi salmog'i barqaror tarzda saqlab turilishi yoki o'sish tendentsiyasiga ega bo'lishi lozim.

Egri soliqlar tarkibiga qo'shilgan qiymat solig'i, aktsiz solig'i, bojxona boji, jismoniy shaxslarning transport vositalari uchun benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganlik uchun soliqlari kiradi.

2011-2014 yillar mabaynida egri soliqlarning O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlarining umumiy hajmidagi salmog'i o'sish tendentsiyasiga ega bo'lgan.

2.2-jadval

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti daromadlari tarkibida egri soliqlarning o'rni² (foizda)

№	Ko'rsatkichlar	Yillar				2014 yilda 2011 yilga nisbatan o'zgarishi, punktda
		2011	2012	2013	2014	
1.	Davlat byudjeti daromadlari –jami	100,0	100,0	100,0	100,0	X
	Shu jumladan: -egri soliqlar	53,5	54,3	51,9	51,8	-1,7

¹ O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining yillik hisobot ma'lumotlari asosida hisoblangan.

² O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining yillik hisobot ma'lumotlari asosida hisoblangan.

Mazkur tendentsiyaning mavjudligi davlat byudjeti daromadlarini shakllantirishning hozirgi holati nuqtai-nazaridan ijobiy hisoblanadi. Buning sababi shundaki, qo'shilgan qiymat solig'i va aktsiz solig'i iqtisodiy kon'yunkturaning o'zgarishlariga bevosita bog'liq bo'lmagan barqaror daromad manbalari hisoblanadi va egri soliqlar bo'yicha tushumlarning asosiy qismini tashkil etadi.

O'zbekiston Respublikasi davlat byudjeti ijtimoiy xarajatlarini o'sish tendentsiyasiga ega ekanligi davlat byudjeti daromadlari hajmini uzluksiz oshirib borishni taqozo qiladi. Bu esa, qo'shilgan qiymat solig'i, aktsiz solig'i kabi barqaror daromad manbalarini byudjet daromadlarining tarkibidagi yuqori salmog'ini ta'minlashni taqozo qiladi.

Yuqorida aytib o'tilganidek, to'g'ri va egri soliqlar yagona soliq tizimini tashkil etib, bir-biri bilan o'zaro bog'langandir.

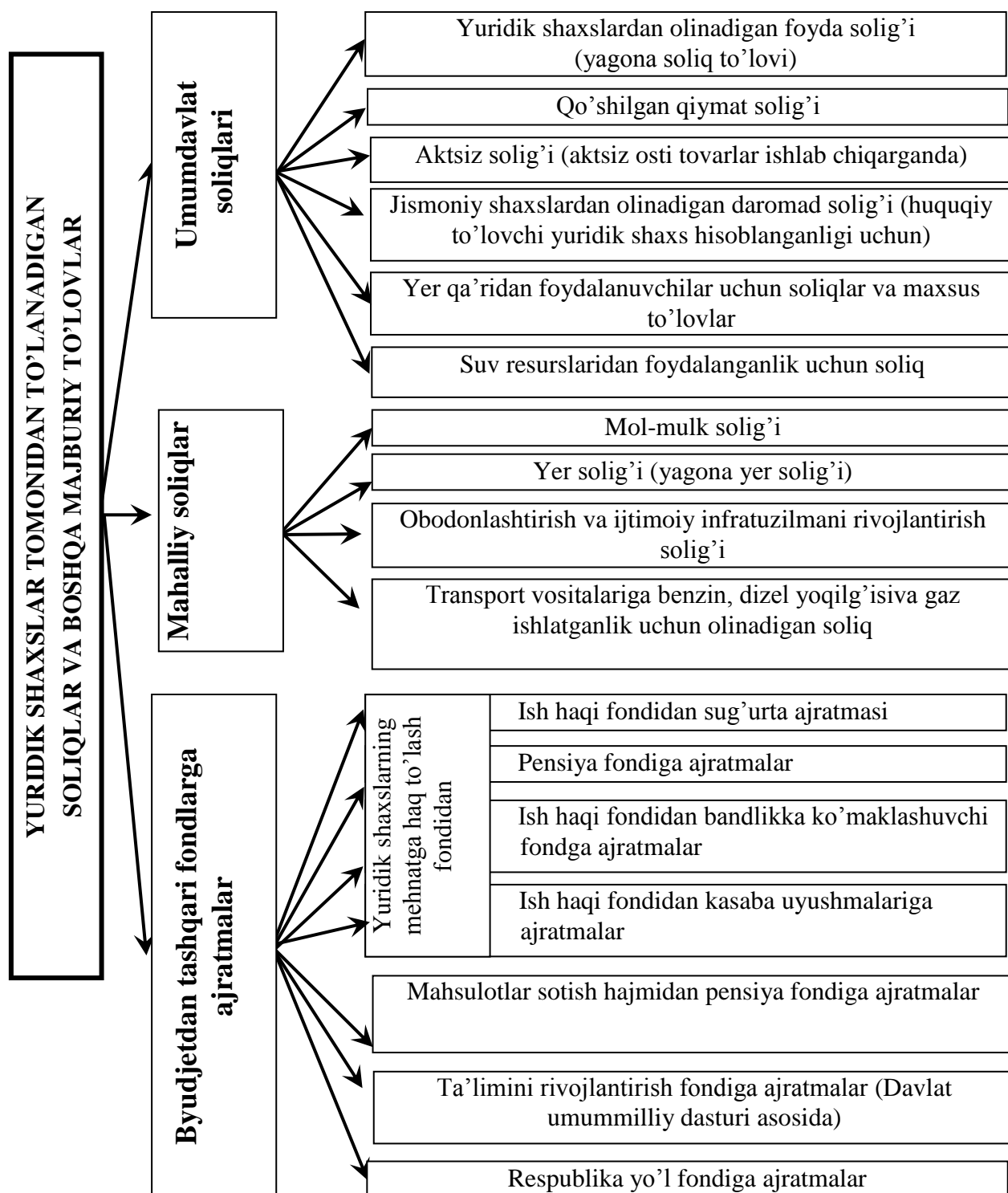
Evropa mamlakatlarida egri soliqlarning roli AQSh, Yaponiya, Kanada va Avstraliyaga qaraganda yuqoridir. Evropa mamlakatlarida jami soliq tushumlarining hajmida egri soliqlarning salmog'i 40 foizdan yuqori bo'lib, ayrim mamlakatlarda 50 foizni tashkil etadi. Mazkur ko'rsatkich 50 foizdan yuqori bo'lgan mamlakatlar guruhiga Meksika, Turkiya va Koreya kiradi. AQSh, Yaponiya, Kanada va Avstraliyada esa ushbu ko'rsatkich 25-30 foizni tashkil qiladi.³

5.Yuridik va jismoniy shaxslar tulaydigan soliqlar va yig'imlar.

O'zbekiston Respublikasining davlat byudjetiga to'lanadigan soliqlar va yig'imlarning hal qiluvchi asosiy qismini yuridik shaxslarning soliqlari va boshqa majburiy to'lovlari tashkil etadi. Yuridik shaxslar quyidagi umumdavlat hamda mahalliy soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'laydilar (1-chizma).

Yuridik shaxslar soliq to'lovchi bo'lishi uchun yuridik shaxs maqomini olganidan tashqari, albatta biror ruxsat etilgan faoliyatdan daromad olgan bo'lishlari zarur yoki tovarlar (ish, xizmatlar) sotishdan oborotga ega bo'lishlari hamda statistika idoralarida, hokimiyatlardan ro'yxatdan o'tgan (kodga ega) bo'lishlari shart.

³ Panskov V.P., Knyazev V.G. Nalogi i nalogooblojeniya. –M.: MTSFER, 2003. –s. 57-59.

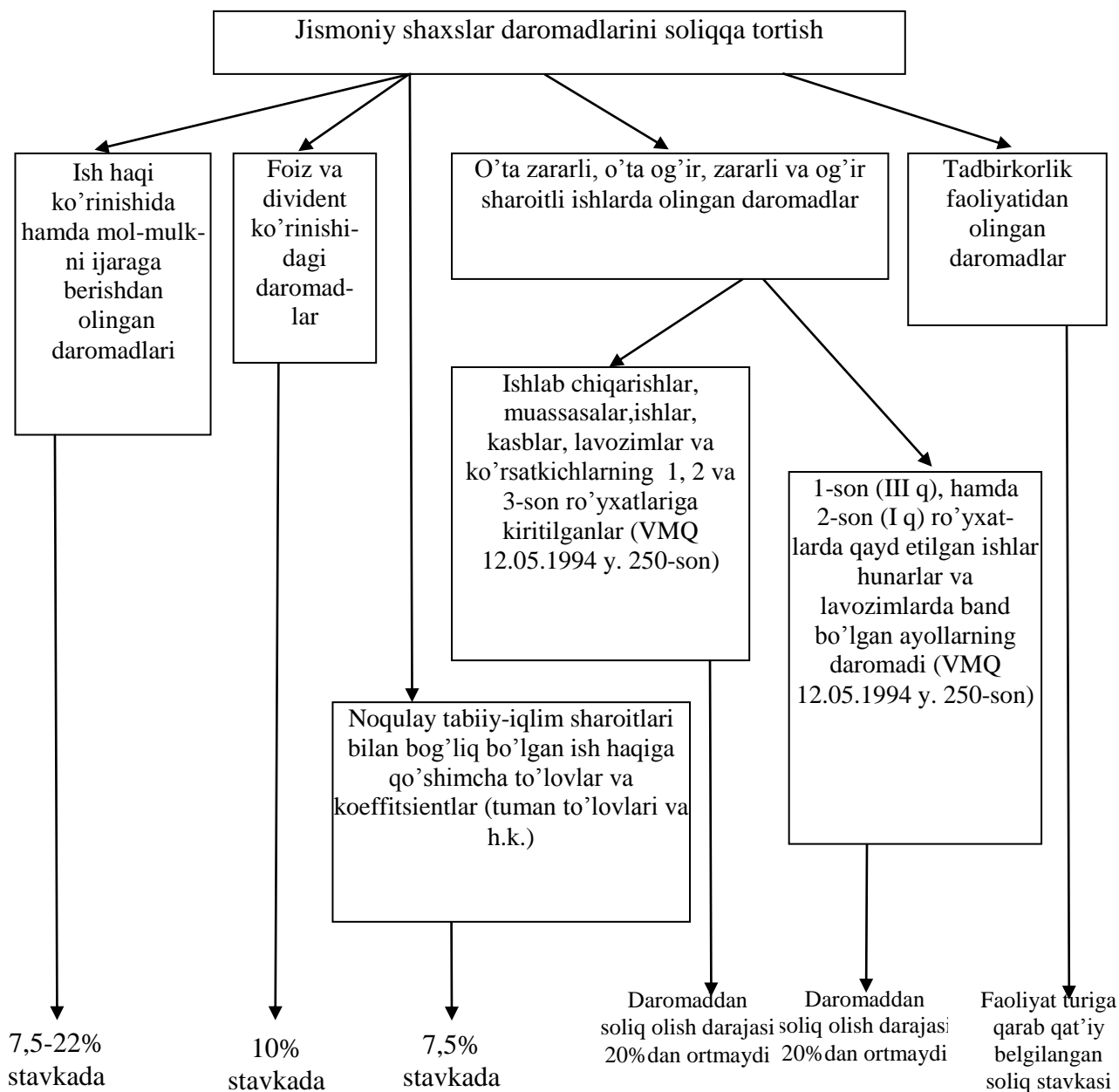
2.1-chizma. Yuridik shaxslar tomonidan to‘lanadigan soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar⁴

Jismoniy shaxslar yuridik shaxs maqomini olmagan shaxslardir. Bunday shaxslarga O‘zbekiston Respublikasi fuqarolari, fuqaroligi bo‘lmaganlar va chet el mamlakatlari fuqarolari kiradi. O‘zbekiston Respublikasi soliq qonunchiligiga binoan soliqqa tortish maqsadida soliq to‘lovchilar yuridik va jismoniy shaxslarga

⁴ Soliq kodeksi asosida ishlab chiqildi.

bo'lingan. Jismoniy shaxslar to'laydigan soliqlar davlat byudjeti daromadlarining 20-25 foizini tashkil etadi.

Jismoniy shaxslar to'laydigan soliqlarning xususiyati shundan iboratki, soliq jismoniy shaxsning to'g'ridan-to'g'ri o'z daromadidan olinadi. Ular to'laydigan soliqlar va yig'img'lar asosan byudjetga naqd pul to'lash yo'li bilan o'tkaziladi (2.2-chizma).

2.2-chizma. Jismoniy shaxslar daromadidan olinadigan soliqlar

Jismoniy shaxslar davlat byudjetiga quyidagi soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni to'laydi:

- jismoniy shaxslar daromadidan olinadigan soliq;
- mol-mulk solig'i;
- yer solig'i;

- jismoniy shaxslardan transport vositalariga benzin, dizel yoqilg'isi va gaz ishlatganligi uchun soliq;

- jismoniy shaxslar tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanganda daromadiga o'rnatilgan qat'iy stavkadagi soliq;

- qonunchilikda nazarda tutilgan boshqa soliqlar va majburiy to'lovlar.

6.Soliq tizimining huquqiy asoslari, soliq to'lovchilarning huquq va majburiyatlari

O'zbekiston Respublikasida soliq tizimining huquqiy asoslari, soliq to'lovchilarning huquqlari hamda majburiyatlari, soliq ishlarini yuritish tartiboti va soliq haqidagi qonun hujjatlarini buzganlik uchun javobgarlik Soliq Kodeksi, O'zbekiston Respublikasining "Davlat soliq xizmati to'g'risida" gi qonuni va shu kabi bevosita soliqqa oid qonun hujjatlari orqali tartibga solib turiladi.

Soliq haqidagi qonun hujjatlarining boshqa qonunlar va qonun hujjatlaridan o'rin olgan normalari soliq kodeksiga muvofiq bo'lishi lozim. Agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida Soliq Kodeksidan boshqacha qoidalar belgilangan yoki nazarda tutilgan bo'lsa, unda xalqaro shartnoma qoidalarida belgilangan shartlar amalda qo'llaniladi.

Soliq solish – yuridik shaxslarga nisbatan mulkchilik shaklidan qat'i nazar, qonun oldida tenglik, jismoniy shaxslarga nisbatan esa jinsi, irqi, millati, tili, dini, ijtimoiy kelib chiqishi, e'tiqodi, shaxsiy va ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tenglik asosida amalga oshiriladi.

Belgilanayotgan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar tovarlarning (ishlar, xizmatlarning) yoki pul mablag'larining O'zbekiston Respublikasi hududi doirasida erkin muomalada bo'lishini bevosita yoki bilvosita cheklab qo'yishi yoxud soliq to'lovchining iqtisodiy faoliyatini boshqacha tarzda cheklab qo'yishi yoki unga g'ov bo'lishi mumkin emas. Olingan manbalaridan qat'i nazar, barcha daromadlarga soliq solinishi lozim, soliq imtiyozlarini belgilashda esa albatta ijtimoiy adolat printsiplariga rioya etilishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi hududida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar O'zbekiston Respublikasining pul birligi-so'mda hisoblab chiqariladi.

Amaldagi soliq kodeksiga ko'ra soliq to'lovchilar ko'yidagi huquqlarga egadirlar:

- soliq organlaridan soliq haqidagi qonun hujjatlari masalalari bo'yicha axborot va maslahatlar olish.

Soliq to'lovchi yuridik va jismoniy shaxslar o'zlari ro'yxatdan o'tgan quyi Davlat soliq xizmati organlariga borib, byudjet oldidagi o'z majburiyatlarini xatolarsiz bajarish maqsadida tegishli axborotlarni yoki maslaxatlarni bepul olish imkoniyatlariga ega.

- Soliq kodeksida va boshqa qonun hujjatlarida belgilab qo'yilgan tartibda va asoslarda soliq imtiyozlaridan foydalanish.

Soliq to'lovchilar nafaqat Soliq kodeksida balki, Vazirlar Mahkamasining yoki O'zbekiston Respublikasi Prezidentining tegishli Qaror va Farmonlarida ko'zda tutilgan imtiyozlardan ham foydalanish huquqlariga egadirlar. Misol uchun, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2002 yil 13 noyabrdagi 390-sonli "Bozorni iste'mol tovarlari bilan to'ldirishni rag'batlantirish hamda ishlab

chiqaruvchilar va savdo tashkilotlarining o‘zaro munosabatlarini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qaroriga asosan xalq iste‘moli tovarlari ishlab chiqaruvchi mulkchilik shaklidan qat’iy nazar barcha korxonalar belgilangan foyda solig‘idan 20 foiz miqdorida imtiyozga egadirlar.

- Byudjetga ortiqcha miqdorda tushgan soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar summasini qaytarish to‘g‘risida yozma ariza bilan murojaat qilish.

Amaliyotda shunday holatlar uchraydiki, gohida soliq to‘lovchilarning o‘zlari, gohida esa soliq idoralarining ongli xarakatlari tufayli soliqlar va yig‘imlardan ortiqcha to‘lovlarni undirish amalga oshiriladi, ayniqsa, chorak yakuni yoki moliyaviy yil yakunlanayotgan vaqtda ayrim soliq turlaridan prognoz-rejalarni bajarish maqsadida korxonalarining bankdagi xisob raqamlaridan inkassa topshiriqnomasi orqali qonunchilikka zid ravishda majburiy undirish holatlari ko‘p uchrashi mumkin. Byudjetga ortiqcha undirilgan soliqlar 30 kun muddat ichida soliq to‘lovchilarga qaytarilishi yoki boshqa soliqlar va yig‘imlardan qarzi mavjud bo‘lgan holda o‘sha qarzni qoplash imkoniyati paydo bo‘ladi.

- Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar bo‘yicha byudjet oldidagi o‘z soliq majburiyatlarini bajarish yuzasidan soliq organlaridagi mavjud ma‘lumotlar bilan tanishish.

Ushbu bandga muvofiq soliq to‘lovchilar quyi soliq idoralariga berilgan soliq turlari bo‘yicha belgilangan prognoz-reja va shu kabi xo‘jalik va moliyaviy faoliyatlariga tegishli bo‘lgan soliqqa tortish masalalari bo‘yicha ma‘lumotlar bilan tanishish imkoniyatlariga egadirlar.

- Soliq organlari o‘tkazgan tekshiruv materiallari bilan tanishish va tekshiruv dalolatnomalarini olish, tekshiruvlarning natijalaridan norozi bo‘lgan taqdirda soliq organiga o‘zining yozma e‘tirozlarini o‘n kunlik muddat ichida taqdim etish.

Soliq to‘lovchilar faoliyati soliq organlari tomonidan tekshirilganda aniqlangan xato va kamchiliklar, qo‘shimcha hisoblangan soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar, hisoblangan moliyaviy jarimalar to‘g‘risida tuzilgan dalolatnoma korxonalar mansabdor shaxslariga (bosh hisobchisiga) tanishtirilishi shart. Tekshirish natijalarini korxonalar rahbariyati noxaq deb hisoblashi hamda e‘tiroz bildirishi ham mumkin. Bunday holatda, soliq to‘lovchi soliq idorasi rahbariyati nomiga yoxud yuqori soliq idoralariga yozma murojaat qilishlari mumkin. Soliq idoralarida ekspert komissiyasi tuzilgan bo‘lib, ushbu komissiya tomonidan soliq to‘lovchilarning yozma e‘tirozlari bir oy muddat ichida ko‘rib chiqiladi va natijasi arizachiga bildiriladi. Bunday holatda tekshirish natijasida soliq to‘lovchiga nisbatan qo‘shimcha hisoblangan soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlar hamda moliyaviy jarimalarni byudjetga undirish to‘xtatilmaydi.

- Soliq organlarining qarorlari va ular mansabdor shaxslarining hatti-harakatlari ustidan yuqori soliq organlariga yoki sudga shikoyat qilish.

Soliq organlari o‘zlariga berilgan vakolat doiralarida qabul qilgan qarorlari ayrim hollarda soliq to‘lovchilarning e‘tirozlarini keltirib chiqarishi mumkin yoki ular mansabdor shaxslarining xatti-xarakatlarini soliq to‘lovchi qonunga zid deb hisoblashlari va ularga barham berish maqsadida yuqori soliq organlari(Davlat

soliq boshqarmasi, Davlat soliq qo‘mitasi)ga yoxud sudga shikoyat bilan da‘vo qilishlari mumkin. Bunday holat amaliyotda ba‘zida uchrab turadi.

- Soliq solish ob‘ektini hisobga olishda, soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni hisoblab chiqarish va to‘lashda o‘zlari yo‘l qo‘ygan xatolarni mustaqil ravishda tuzatish.

Soliq to‘lovchilar soliq hisob-kitobini quyi soliq idoralariga qonunchilikda belgilangan muddatlarda topshirgandan so‘ng, xato va kamchiliklarni aniqlashsa uni qayta tuzatib darhol soliq idoralariga qayta soliq hisob-kitoblarini topshirishlari lozim bo‘ladi. Aks holda, qonun oldida javob berishga to‘g‘ri keladi.

Soliq to‘lovchilar Soliq Kodeksida va boshqa qonun hujjatlarida nazarda tutilgan boshqa huquqlarga ham ega bo‘lishlari mumkin.

Soliq kodeksiga ko‘ra soliq to‘lovchilar quyidagi majburiyatlarga egadirlar:

- belgilangan tartibda va muddatlarda soliq organlarida ro‘yxatdan o‘tish, pochta manzili o‘zgargan taqdirda esa (notijorat tashkilotlar qayta ro‘yxatdan o‘tkazilgan taqdirda ham), bu haqda soliq organlarini o‘n kunlik muddat ichida yozma ravishda xabardor etish.

Soliq to‘lovchilar amaldagi qonunchilikka muvofiq davlat ro‘yxatidan o‘tgandan so‘ng, albatta quyi soliq idoralaridan ham ro‘yxatdan o‘tishi va tegishli ravishda soliq to‘lovchining identifikatsion raqami (STIR)ni olishi shart. STIR Davlat soliq qo‘mitasi tomonidan markazlashgan tartibda ro‘yxatga olinadi va soliq to‘lovchilarga quyi soliq idoralari tomonidan etkaziladi.

- Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarning tegishli summasini o‘z vaqtida va to‘liq hajmda to‘lash.

Soliq to‘lovchilar hisobot davrida hisoblangan soliqlar va yig‘imlarni o‘z vaqtida, to‘liq miqdorda byudjetga to‘lab berishlari shart. Aksincha, soliq idoralari tomonidan o‘z vaqtida byudjetga o‘tkazilmagan soliqlar va yig‘imlar summasiga nisbatan har bir kechiktirilgan kun uchun 0,033 foiz miqdorida jarima (penya) hisoblanadi. Hisoblangan penya miqdori korxonaning sof foydasi hisobidan qoplanadi.

- Buxgalteriya hisobini va hisob hujjatlarini qonun hujjatlariga muvofiq yuritish.

Korxonada o‘zining ishlab chiqarish va moliyaviy faoliyatini yuritishda qonunchilik bilan belgilab berilgan hisob va buxgalteriya hisobi hujjatlarini yuritishga majburdir. Korxonada buxgalteriya hisobini yuritish tegishli qonunchilik normalari asosida amalga oshiriladi.

- Moliyaviy hisobotni, soliqlar bo‘yicha hisob-kitoblarni yoki daromadlar to‘g‘risidagi deklaratsiyalarni qonun hujjatlarida belgilangan tartibda soliq organlariga taqdim etish.

Soliq to‘lovchilar har bir soliq turi bo‘yicha hisob-kitoblarini belgilangan muddatlardan kechiktirmasdan soliq idoralariga taqdim etadi. Aks holda, korxonaga va korxonaning mansabdor shaxslariga nisbatan moliyaviy va ma‘muriy jazo choralari qo‘llaniladi.

- Soliqlar va boshqa majburiy to‘lovlarni hisoblab chiqarish, to‘lash bilan bog‘liq hujjatlar va ma‘lumotlarni, shuningdek soliqlar va boshqa majburiy

to'lovlar yuzasidan imtiyozlar huquqini tasdiqlovchi hujjatlarni soliq organlariga taqdim etish.

Soliq to'lovchilarga soliq kodeksida, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlarida yoki boshqa qonun xujjatlarida soliqlar va boshqa majburiy to'lovlardan imtiyozlar ko'zda tutilgan holda, ular imtiyoz olish huquqini tasdiqlovchi tegishli qonun xujjatlarini quyi soliq idoralariga taqdim etishi shart. Imtiyoz huquqini tasdiqlovchi xujjat mavjud bo'lgandagina ular imtiyozlardan foydalanishlari mumkin.

- Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblab chiqarish, to'lash masalalarini tekshirish uchun soliq organlarining mansabdor shaxslarini daromad olish yoki soliq solish ob'ektlarining saqlanishi bilan bog'liq binolar va joylarga kirishiga ruxsat berish.

Nazorat organlari faoliyatini muvofiqlashtiruvchi Respublika kengashining tekshiruv rejasiga asosan Davlat soliq xizmati organlari tomonidan soliq to'lovchilar faoliyati tekshirilganda korxonalar soliqqa tortish ob'ekti bilan bog'liq bo'lgan barcha ob'ektlarini ko'zdan kechirishga va bundan tashqari tekshirishga sharoit yaratib berishlari lozim. Aks holda, soliq idoralarining qonuniy talablari bajarilmagan hisoblanadi va ularga nisbatan qonunchilikda ko'zda tutilgan tegishli jazo choralari qo'llaniladi.

- Soliq organlarining soliq haqidagi qonun hujjatlarini buzish hollarini bartaraf etish to'g'risidagi talablarini bajarish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Soliq kodeksi –T.: “Adolat”, 2013
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2013 yil 25 dekabrda “O'zbekiston Respublikasining 2014 yilgi asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlari prognozi va Davlat byudjeti parametrlari to'g'risida”gi 2099-sonli Qarori
3. Karimov I.A. 2014 yil yuqori o'sish sur'atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o'zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo'ladi. –T.: “O'zbekiston”, 2014
4. Karimov I.A. 2014 yil yuqori o'sish sur'atlari bilan rivojlanish, barcha mavjud imkoniyatlarni safarbar etish, o'zini oqlagan islohotlar strategiyasini izchil davom ettirish yili bo'ladi. –T.: “O'zbekiston”, 2014
5. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. –T.: “Sharq”, 2009
6. Jo'raev A., Toshmatov Sh., Abduraxmonov O. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv qo'llanma. –T.: “NORMA”, 2009
7. Jo'raev A. Soliq nazariyasi: O'quv qo'llanma. –T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2010
8. Alimardonov M., Kuzieva N. Soliqlar va soliqqa tortish. O'quv-uslubiy qo'llanma. –T.: “Iqtisod-moliya”, 2007
9. Александров И. Налоги и налогообложение. Учебник. –М.: “Дашков и

- К”, 2006
10. Качур О. Налоги и налогообложение. Учебное пособие. –М.: “КНОРУС”, 2009
 11. Алиев Б. Налоги и налогообложение. Учебное пособие. –М.: “Финансы и статистика”, 2008
 12. Пансков В., Князев В. Налоги и налогообложение. Учебник. –М.: “МЦФЭР”, 2005
 13. Yuldashev A. Soliq va soliqqa tortish. O’quv qo’llanma. –Т.: “Fan va texnologiya”, 2007
 14. Тарасова В., Владыка М., Сапрыкина Т., Семькина Л. Налоги и налогообложение. Учебник. –М.: “КНОРУС”, 2009
 15. Майбуров И. Налоги и налогообложение. Учебник. –М.: “ЮНИТИ-ДАНА”, 2008
 16. Алиев Б.Х. Теория и история налогообложения. Учебное пособие. –М.: “Вузовский учебник”, 2011
 17. Перов А., Толкушкин А. Налоги и налогообложение. Учебное пособие. –М.: “Юрайт”, 2012
 18. Скворцов О. Налоги и налогообложение: практикум. Учебное пособие. –М.: “Академия”, 2010
 19. Jo’raev A. Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning samarali yo’llari. Monografiya. –Т.: “Fan” nashriyoti, 2004
 20. Toshmurodova B. Soliq nazorati. O’quv qo’llanma. –Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007
 21. Умаров Б. Правильно ли платим налоги. Учебно-методическое пособие. –Т.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2007
 22. Internet saytlari:
 - <http://www.gov.uz> - O’zbekiston Respublikasi hukumat portali
 - <http://www.soliq.uz> - O’zbekiston Respublikasi Davlat soliq qo’mitasi
 - <http://www.lex.uz> - O’zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi
 - <http://www.mf.uz> - O’zbekiston Respublikasi moliya vazirligi
 - <http://www.ziyonet.uz> - Jamoat axborot ta’lim tarmog’i
 - <http://www.nalog.ru> - Rossiya Federatsiyasining Federal soliq xizmati
 - <http://www.customs.uz> - O’zbekiston Respublikasi Davlat bojxona qo’mitasi
 - <http://www.stat.uz> - O’zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo’mitasi